

І. Манасієва

БОЛГАРІЯ ТА УКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА НА БРЕСТ-ЛИТОВСЬКІЙ МИРНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ: ВІДСТОЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ

Перша світова війна – переломна подія в історії Європи. Вона мала великий вплив на долі як Болгарії, так і України. Болгарія вступає у війну з метою вирішення питання національного об'єднання. В Україні, яка є частиною Російської імперії, антиукраїнська політика, що стала жорстокішою в роки війни, викликає зростання національно-визвольного руху. На початку 1917 р. він набуває небувалого розмаху і приводить до початку української революції.

Інформація про прагнення українських національних сил відокремити Україну від Росії не була новиною для Болгарії. Ще у вересні 1914 р. члени Союзу Визволення України (СВУ) М. Меленевський, Л. Цегельський і С. Баран приїжджають до Туреччини й Болгарії, щоб установити зв'язки між Союзом і урядами цих держав. У Болгарії Л. Цегельський і С. Баран замовляють низку газетних статей, які мають відверто антиросійський характер; крім цього, СВУ видає дві брошури, присвячені українському питанню. Спочатку виходить «Огляд української історії» М. Грушевського, публікація якого болгарською мовою пояснюється «тим інтересом до України.., що останнім часом, завдяки значенню, котре поступово надається українському питанню у зв'язку з останніми подіями, встиг значно зрости»¹. Брошура є копією статті М. Грушевського, яка в 1913 р. вийшла у Парижі в часописі «Annales des Nationalités». 1914 р. в Болгарії оприлюднена й брошура Л. Цегельського «Не визволителька, а гнобителька народів (Як Росія «звільняє» Україну)». 1915 р. в Болгарії також поширюється книга німця Георга Клейнова «Українська проблема». Здається, СВУ досягає своєї мети, оскільки його ініціативи викликають зацікавленість болгарського суспільства і породжують дискусію про характер українського питання й інтереси Росії та Австро-Угорщини в його розв'язанні. Відповісти брошурі Л. Цегельського береться Я. Романчук, українець зі Львова, що емігрував на початку ХХ ст. до Болгарії, директор бібліотеки міста Варни. Його стаття «Європейська війна й російсько-українське питання» спрямована на «більш тверезих українофілів», котрі повинні усвідомити, що «у вирі політичних страстей в Європі не варто так легко-важно піднімати національну російсько-українську суперечку, яку набагато легше можна розв'язати без втручання політично зацікавлених країн»².

Восени 1915 р. Болгарія вступає в Першу світову війну на боці держав Центральної коаліції, прагнучи силою зброї розв'язати своє національне питання. Економічна криза й внутрішньополітична напруга, спричинені війною, приводять до того, що правлячі кола Болгарії тимчасово припиняють цікавитися українським питанням. Їхній інтерес поновлюється на початку 1917 р. у зв'язку Лютневою революцією в Російській імперії.

Протягом 1917 р. болгарська преса стежить за розвитком подій в Україні. Ще навесні болгарський повноважний міністр в Австро-Угорщині А. Тошев у доповіді Міністерству закордонних справ Болгарії торкається питання про наміри України під час підписання майбутнього миру зажадати, щоб її розглядали як автономію у складі

республіканської Росії³. Після того, як стає відомо про створення Української Народної Республіки, болгарські дипломати прагнуть довідатися про точку зору союзників щодо українських претензій. Вони з'ясовують, що незалежність України зустріли з ентузіазмом у таборі Центральної коаліції, а надто в Німеччині. У своїй доповіді прем'єр-міністрові В. Радославу про геостратегічні цілі Німеччини болгарський генеральний консул у Гамбурзі повідомляє, що правлячі кола вітають республіканський рух у Росії, схвалюють створення самостійних державних одиниць і особливо України⁴.

Анархією в Росії скористалася партія більшовиків на чолі з В. Леніним, що приходить до влади в результаті здійсненого 7 листопада 1917 р. у Петрограді перевороту. Наступного дня новий уряд видає «Декрет про мир», в основу якого покладено принцип «миру без анексій і контрибуцій». Цей декрет пропонує всім воюючим народам і урядам почати негайні переговори про справедливий і демократичний мир. Болгарія не поспішає з відповіддю, оскільки формула «мир без анексій і контрибуцій» не відповідає її національним інтересам. У своєму виступі перед Народними зборами прем'єр-міністр В. Радослав узагальнює болгарську позицію щодо відповіді Центральних сил на російську ноту, заявивши, що Болгарія «добилася того, через що вступила у війну – свого об'єднання в історичних і етнографічних кордонах – з Македонією, Поморавією* й Добруджею. Це буде першоосновою для ведення переговорів про сепаративний або загальний мир»⁵.

Наміри софійського уряду за допомогою людей, близьких до більшовиків і навіть до самого Леніна, забезпечити підтримку болгарським вимогам під час передбачуваних мирних переговорів, зазнають невдачі. Крім того, болгарських дипломатів не допускають до визначення лінії поведінки об'єднаної делегації коаліції Центральних сил ні під час укладання перемир'я між останньою й Радянською Росією в середині грудня 1917 р., ні на мирній конференції в Брест-Литовську, що відкрилася 22 грудня.

Болгарську делегацію на конференції очолює міністр юстиції Хр. Попов. Головне командування також відряджає туди свого делегата – полковника П. Ганчева. Вони, як і інші представники болгарської делегації, призначені безпосередньо В. Радославом і схвалені болгарським царем Фердинандом, тоді як міністри й Народні збори не сповіщені. Відсутня гласність і при уточненні лінії поведінки болгарських делегатів на конференції⁶. Преса подає переговори про мир, що розпочалися у Брест-Литовську, як єдиний спосіб впоратися з нечуваною за своїми розмірами продовольчою кризою. Справжня ж місія болгарської делегації полягає в безумовному вирішенні Добруджанського питання на цій конференції, не чекаючи закінчення війни.

Центральні сили однак не дають своєї згоди, щоб питання про болгарські територіальні придбання обговорювалося на конференції. Не діють і погрози болгар залишити конференцію, якщо їх вимоги не будуть задоволені. Радянська делегація в Брест-Литовську також не підтримує територіальні претензії Болгарії. Її керівник Адольф Йоффе заявляє, що Радянська Росія не збирається робити виняток для жодної з націй: «Якщо ви впевнені, що через референдум Добруджа й Македонія побажають приєднатися до Болгарії, то російська пропозиція про мир без анексій не тільки не зашкодить вам, але й допоможе»⁷. Така ж інформація щодо думки Петрограда з болгарського питання надходить у болгарську дипломатичну місію в Стокгольмі. Її керівник А. Греков повідомляє, що в болгарських вимогах радянські чільники вбачають «вияв імперіалізму й загарбницької політики»⁸; натомість у Росії висунута формула автономії Добруджі й Македонії як основи майбутньої балканської конфедерації.

Надії Болгарії повертаються після того, як до Брест-Литовську приїздить делегація Української Народної Республіки (УНР), що оголосила свою автономію 20 листопада

* Історико-географічна область у Східній Сербії з центром у м. Ніш.

1917 р. 11 грудня Генеральний Секретаріат (уряд новоствореної республіки) звертається з нотою до всіх воюючих і нейтральних держав про свій намір проводити самостійну зовнішню політику, незалежну від політики Радянської Росії, і тому вважає за необхідне мати своїх представників на конференції в Брест-Литовську. «Мир, який може відбутися внаслідок переговорів з державами, що воюють з Росією, стане обов'язковим для України лише тоді, коли умови цього миру будуть прийняті і підписані Українською Народною Республікою»⁹.

Як лояльний союзник Болгарія не заперечує проти присутності самостійної української делегації на мирних переговорах. 13 грудня в Україну приходить відповідь на ноту Генерального Секретаріату, підписана всіма представниками країн Центральної коаліції. У телеграмі, адресованій Голові Генерального Секретаріату УНР В. Винниченку й Генеральному секретарю закордонних справ О. Шульгину, стверджується: «Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія і Туреччина вважають необхідним зазначити, що вони готові привітати участь представників УНР в мирних переговорах в Берест-Литовськ»¹⁰.

На початку 1918 р. українська делегація на чолі з В. Голубовичем приїжджає в Берест-Литовськ. Перше завдання, що перед нею постало, – ствердження Української Народної Республіки в якості повноправної самостійної політичної сили. Завдання це вирішено позитивно, незважаючи на протидію Л. Троцького, який запрошує в Берест-Литовськ радянський уряд України (Народний секретаріат у Харкові), представляючи ситуацію так, начебто влади Центральної Ради в Україні фактично не існує, а повноправно представляти Україну можуть лише уповноважені Радянського уряду. Інша мета молодій українській державі полягає в забезпеченні територіальної цілісності УНР, тобто приєднання до України Холмщини й Підляшшя і проведення плебісциту в Східній Галичині, Північній Буковині та Закарпатській Україні.

Однією з умов участі делегації в мирних переговорах нова держава заявляє про свої претензії на північну частину Бессарабії¹¹, справляючи враження, що вона не зацікавлена долею іншої частини цієї провінції. Фактично, Центральна Рада в середині грудня 1917 р. вітає створення Молдавської Народної Республіки як автономної одиниці майбутньої Російської республіки. За згодою обох сторін, усі територіальні питання й претензії «заморожені» до скликання установчих зборів в обох республіках¹². Водночас молдавський парламент звертається із проханням до Румунії ввести в Бессарабію свої війська, аргументуючи такий крок необхідністю боротьби із впливом більшовиків і підтриманням порядку в країні. Уряд УНР не тільки не перешкоджає пересуванню румунських військ у Бессарабію наприкінці 1917 р., а навіть, по суті, допомагає румунській армії, дозволяючи використовувати Одеську залізницю для задоволення потреб румун¹³. Переговори в Берест-Литовську проводяться без участі Румунії, оскільки для Німеччини й Австро-Угорщини укладання миру з Росією є пріоритетом. З Румунією проводяться окремі переговори, але без участі Болгарії, хоча в Софії вважають, що мирний договір з Румунією набагато більше зачіпає її інтереси, ніж інтереси інших союзників.

У приїзді української делегації болгари побачили можливість знову підняти питання про приєднання Добруджі до Болгарії, зв'язавши його з бессарабським питанням. У болгарській пресі з'являється інформація про те, що український уряд надав Румунії залізничну колію Ясси-Унгени й не перешкоджає пересуванню румунської армії по Бессарабії аж до р. Дністер¹⁴. Полковник Ганчев повідомляє своє керівництво, що один з німецьких делегатів поділився з ним інформацією, отриманою під час приватних розмов з делегатами УНР: Україна не має наміру наполягати на приєднанні всієї Бессарабії. Цей же делегат запевнив Ганчева: якщо Болгарії вдасться схилити Україну по-

ступитися частиною Бессарабії на користь Румунії, це значно б полегшило реалізацію болгарських територіальних претензій. Відділення України від Росії, на думку Ганчева, створює «нову ситуацію, яка може бути сприятливою для нас з точки зору питання про Добруджу»¹⁵. Із цього приводу повноважний міністр Болгарії в Німеччині Д. Різов закликає прем'єр-міністра: «Під час переговорів про мир з Україною й евентуальних переговорів про перемир'я з Румунією буде конче потрібно... посприяти тому, щоб Румунія вторглася і утримала Бессарабію. Це буде найнадійнішим способом закріпити за нами всю Добруджу. Не вірю, що цього не можна здійснити, оскільки відомо, що Бессарабія є набагато більш румунською, ніж українською»¹⁶.

Лише начальник Болгарського генерального штабу генерал Н. Жеков не згоден з тим, щоб вирішення Добруджанського питання залежало від долі Бессарабії¹⁷, вважаючи, що зусиль болгарської армії в цьому відношенні буде цілком достатньо. Але й він змушений відступити після тиску, вчиненого на нього делегатами болгарського командування в Брест-Литовську. Капітан Марков твердить: «Від українців я довідався, що вони не наполягають на Бессарабії й дозволяють їй самоорганізуватися в молдавську провінцію... Ми поставимо себе в смішне становище, якщо втратимо Добруджу, незважаючи на приєднання Бессарабії до Молдавії»¹⁸. Полковник Ганчев отримав таку ж інформацію, тому, на його думку, незважаючи на вторгнення Румунії в Бессарабію, Україна й Румунія залишаються в гарних стосунках¹⁹.

Присутність українців на конференції в Брест-Литовську спрощує переговори держав Четверного союзу з більшовиками. Суперництво між українською і російською делегацією використовується як інструмент шантажу проти більшовиків. Із цього приводу полковник Ганчев доповідає прем'єр-міністрові: «Не виключається розрив переговорів з більшовиками... Ймовірніше, однак, що більшовики під загрозою укладення сепаративного миру між Союзом і Україною, залишаться і продовжать переговори»²⁰. У своїй доповіді генералу Жекову полковник Ганчев іде ще далі: «Власне для Болгарії мир з Україною є більш важливим, аніж з більшовиками»²¹. Як аргумент він відзначає той факт, що країни Антанти визнають Україну, оскільки надіслали до Києва своїх представників, але не визнають Радянську Росію. Крім того, за його словами, армія України сильніша й організованіша, ніж армія більшовиків.

На мирних переговорах у Брест-Литовську болгарські делегати знайомляться з вимогами українських делегатів про визнання України незалежною державою, а також з обґрунтуванням української ідеї. Вони беруть участь у засіданнях комісій, де обговорюється українське питання, але лише в якості спостерігачів, на відміну від німецьких та австро-угорських делегатів, що мають право вирішального голосу. На всіх засіданнях, які проводяться під час переговорів, болгарські посланці кілька разів беруть слово, але переважно для того, щоб висловити свою згоду із позицією союзницьких делегатів²². Водночас болгарська делегація не приховує своїх симпатій до України. Це проявляється, в основному, під час приватних розмов між Хр. Поповим і українськими делегатами. У доповідях керівництву Попов відзначає, що вечорами після засідань він користується великим попитом як з боку українців, так і з боку союзників, що просять його бути посередником при неофіційних розмовах і нарадах з українськими дипломатами. У своїх спогадах В. Радославов зазначає, що «українці користувалися симпатіями німецьких делегатів і делегатів Болгарського царства»²³.

6 січня 1918 р. на першому засіданні конференції за участю дипломатів УНР українці висувають вимогу бути визнаними як самостійна делегація, котра має право на ведення переговорів незалежно від делегації Росії. Як умову участі в переговорах вони пред'являють територіальні вимоги, які австро-угорці рішуче відкидають, а німецькі

посли відповідають на них своїми умовами²⁴. У телеграмі В. Радославову Хр. Попов повідомляє, що увечері після засідання зустріч з ним призначили українські делегати М. Любинський і О. Севрюк, але як приватні особи. Під час розмови вони назвали образливими умови, що поставлені їм для того, «щоб вони були визнані як окрема держава в міжнародних відносинах». Попов радить погодитися з ними як меншим злом, оскільки міжнародне визнання буде великою перемогою української дипломатії²⁵.

Питання про визнання української делегації повноправним учасником мирних переговорів обговорюється знову 10 січня, коли на черговому засіданні В. Голубович зачитує декларацію Центральної Ради, згідно з якою вона не визнає радянську владу в Україні. Під час дебатів стає зрозумілим, що Німеччина і Австро-Угорщина, як і раніше, пов'язують вирішення цього питання з виконанням їхніх вимог. Увечері після засідання українські делегати М. Полозов і О. Севрюк повідомляють полковника Ганчева про свій намір покинути Брест-Литовськ. Стурбований такою новиною – адже це може привести до припинення переговорів і зашкодити інтересам Болгарії – Ганчев наполягає на зустрічі з членами німецької делегації Ф. Розенбергом і М. Хофманом. На двогодинній нараді між ними й українцями була вироблена формула, яка згодом була включена у відповідь союзницьких держав від 12 січня, – українська делегація визнана самостійним повноважним представником УНР на переговорах; формальне визнання УНР державами Центральних сил знайде відображення в мирному договорі²⁶. Задоволений досягнутим результатом, Ганчев повідомляє: «Доповідаю..., що відповідь, яка була надана на українську ноту, була вироблена виключно за мою ініціативою і за допомогою мого посередництва»²⁷.

Чільник болгарської делегації в Брест-Литовську Хр. Попов вважає, що настав той момент, коли Болгарії слід зайняти тверду позицію по відношенню до Німеччини і Австро-Угорщини: «Прямо зараз, саме на цій конференції необхідно вирішити всі наші питання з австро-германцями, і усі рішення мають бути офіційно підписані російськими республіками... Війна ще триває, й австро-германці, якщо усе ще не мають наміру розширити межі Болгарії, зараз будуть стриманішими і менш сміливими, аніж тоді, коли залагодять усі свої проблеми з росіянами, італійцями та французами». 19 січня, доповідаючи В. Радославову, він підкреслює нагальну потребу росіян і українців у підписанні миру, який їм настільки необхідний, що вони не відмовляться від нього, навіть якщо б весь Балканський півострів був включений у межі Болгарії. Хр. Попов обґрунтовує свої твердження таким чином: на даний момент росіяни «не виявляють інтересу до Балканського півострова... Вони мріють про всеросійську федерацію. Це питання цікавитиме їх, імовірно, 15–20 років»; з іншого боку, «українці хочуть, переважно, дві речі: визнання української республіки і Холмську губернію». Хр. Попов вважає, що питання про кордони Болгарії цікавить Німеччину і Австро-Угорщину набагато більше, ніж Росію і Україну: «Я впевнений, що російські республіки не мають наміру повернутися в Росію без миру тільки тому, що Болгарія зажадала певних територій»²⁸.

Наступного дня міністр Попов наважується знову запитати чільників німецької делегації Р. Фон Кюльмана і генерала М. Хофмана, чи суперечить визнання Росією і Україною певних болгарських територій німецьким інтересам. Обурені такою постановкою питання, німці відповідають, що це означало б визнати росіян і українців чинником на Балканах. Попов намагається переконати їх, що визнання російськими республіками майбутніх кордонів Болгарії на цій конференції не має значення з міжнародної точки зору, але заспокоїло б громадську думку в Болгарії. Хофман дає свою згоду на те, щоб болгарки зондували в приватному порядку думку українців²⁹; спілкування з російськими делегатами, проте, болгарам заборонено навіть по телефону³⁰.

Хр. Попов зустрічається з головою української делегації В. Голубовичем, щоб обговорити болгарські територіальні домагання. Попов повідомляє українського колегу, що між Болгарією та її союзниками існують таємні договори, у яких розглядається питання про майбутні кордони Болгарії; на зустрічі він припускає, що якщо ці кордони будуть визнані Україною, то й інші держави (або з боку Четверного союзу, або з боку Антанти) будуть змушені погодитися з ними. Голубович відповідає, що згоден з болгарськими претензіями на Добруджу, але питання про Поморавію й Македонію має бути досліджене додатково. Розмова, яка, за словами полковника Ганчева, «була схожа на освідчення в сильному коханні Україні й мала характер незадоволення союзниками»³¹, обурила німців. Фон Кюльман заявив Ганчеву, що обговорення кордонів Болгарії розглядається Німеччиною як «опікунство з боку Росії і України, від якого врешті-решт Болгарії потрібно позбавитися»³².

Дипломатичними каналами прем'єр-міністра В. Радославова попередили припинити переговори. Д. Різову також запропоновано задіяти свій вплив на В. Радославова з єдиною метою – припинити контакти між болгарськими і українськими делегатами. Сам Різов переконаний, що подібні переговори не мають ніякої користі для болгарських національних інтересів, так як торкаються лише питання про Добруджу. Він звинувачує болгарських делегатів в Брест-Литовську в тому, що ті не змогли відіграти до кінця свою роль, виступивши посередниками між союзниками і росіянами, і через це так «знецінилися, що усі інші делегати дивляться на них як на бідних родичів, що затрималися в гостях»³³. Відповідаючи Д. Різову, В. Радославов намагається виправдати вчинок Попова, який обговорює з українцями лише питання про Добруджу, «де будемо сусідами з Україною». Він дивується, не розуміє: «Уявіть собі картину. Німеччина не дає Добруджу, росіяни, проте, дають її Болгарії?»³⁴. Врешті-решт прем'єр-міністр ухвалює рішення: «До того часу, доки більшовики й українці не виявляють інтересу до Румунії і Сербії, не варто піднімати в Брест-Литовську питання про кордони. Воно буде розглянуте й залагоджене безпосередньо між Софією і Берліном»³⁵.

Незважаючи на те, що 12 січня українська делегація була визнана як самостійна, незалежної української держави все ще не існує. Тому 20 січня переговори між Україною і Четверним союзом тимчасово припинені. В. Голубович від'їжджає до Києва, а вже 22 січня проголошено незалежність Української Народної Республіки і суверенітет держави. 1 лютого українська делегація на чолі з О. Севрюком повертається в Брест-Литовськ, і переговори поновлюються. На той час становище Центральної Ради в Києві було дуже критичне не лише через наступ більшовиків, але й через те, що внаслідок своєї поміркованої політики з низки життєво важливих питань вона втрачає майже усіх своїх прибічників. Представники держав Центральних сил на Брест-Литовських мирних переговорах вважають, що українці втратили можливість укласти мир на прийнятних для них умовах; необхідність допомоги для боротьби з вторгненням більшовиків зробити їх поступливішими.

3 лютого Кюльман просить В. Радославова (який напередодні з'явився в Брест-Литовську, щоб очолити болгарську делегацію замість скомпрометованого Хр. Попова) організувати зустріч з українськими делегатами і схилити їх на компроміс з метою якнайшвидшого укладення миру. У своїй доповіді Раді міністрів В. Радославов критикує «ілюзії» росіян і українців, котрі даремно сподіваються, що внутрішні розбіжності в Четверному союзі можуть привести до затримки переговорів, і зазначає: «Переговори все-таки наближаються до свого кінця»³⁶.

Австро-Угорщина наполягає прискорити перебіг переговорів, і 9 лютого 1918 р. о 2 годині ночі договір між Українською Народною Республікою й державами Центральних

сил підписаний. Згідно з болгарсько-українським додатковим договором до мирної угоди, підписаним 12 лютого 1918 р., обидві держави «погодилися негайно врегулювати відновлення публічних і приватних правовідносин між Болгарією і Українською Народною Республікою, що стосується обміну військовополонених і інтернованих цивільних осіб, питання про амністію, яка буде надана внаслідок укладеного миру, і питання про кораблі, що потрапили під ворожу владу, після того, як з цією метою буде укладений спеціальний додатковий договір»³⁷. З боку Болгарії договір підписали прем'єр-міністр В. Радославов, надзвичайний повноважний міністр у Відні А. Тошев, повноважний міністр І. Стоянович і болгарський військовий уповноважений при німецькому кайзері, полковник Генерального штабу П. Ганчев. З боку Української Народної Республіки договір підписують члени Центральної Ради О. Севрюк, М. Любинський і М. Левицький.

У Софії укладений договір про мир з Україною вважають успіхом болгарської дипломатії. Болгарське представництво в Нідерландах визначає його як «перший успіх з великим значенням» для країни і бажає їй ще значніших успіхів. Болгарська дипломатична місія в Швейцарії від імені усіх болгар, що мешкають там, надсилає уряду Болгарії «сердечні поздоровлення і найщирішу вдячність». У болгарському консульстві в Смірні (Туреччина) Брест-Литовський мирний договір називають «щасливою, великою подією, передвісником недалекого загального миру». Поздоровлення на адресу болгарського уряду надійшли і з представництв в Австро-Угорщині й Німеччині³⁸.

Преса публікує заяву прем'єр-міністра, у якій він називає мир з Україною «інтродукцією до загального миру»³⁹. Офіціоз опозиції газета «Мир» твердить, що з підписанням договору з Україною «фактично мир з усією Росією може вважатися укладеним»⁴⁰. Окрім політичного значення події, підкреслюється й економічне. У середині січня продовольча криза в Болгарії досягла безпрецедентних розмірів, що примушує В. Радославова відмовити угорському послу графу Тарновському, що попросив провізії для своєї країни, пояснюючи відмову: «...загальний стан в Четверному союзі вимагає в першу чергу укладення миру з Росією, особливо з Україною, для чого слід піти навіть на жертви»⁴¹. Після укладення миру з «прекрасною і родючою Україною»⁴², здавалося, що кризу можна опанувати, і преса передбачає успішне для Болгарії закінчення війни: «Антантовська блокада втратить своє значення. Росія – аграрна країна, і коли зв'язок і торгівля будуть повністю відновлені, насамперед держави Центрального союзу скористаються цим становищем, оскільки найсильніший засіб, який Антанта використовує для боротьби з нами, – голод, пом'якшується»⁴³.

3 березня 1918 р. підписано й мирний договір між Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною, з одного боку, і Радянською Росією, з іншого. Для держав Центральних сил його укладання було до певної міри питанням часу, частково й через мир з Україною. Кюльман вважає, що саме цей мир був засобом змусити Радянську Росію підписати прийнятний мирний договір з державами Центральної коаліції⁴⁴. З боку Болгарії договір підписано А. Тошевим, повноважним міністром у Відні, що очолив болгарську делегацію на переговорах з Радянською Росією після від'їзду В. Радославова (останній залишив конференцію після того, як був підписаний договір з УНР). Повернення прем'єр-міністра в Болгарію красномовно говорить про впевненість правлячих кіл країни в тому, що мир із «скромними українцями-буржуа» набагато корисніший для країни, ніж контакти з «більшовиками, які втілюють у собі найдикунський у світі соціалізм»⁴⁵.

Після того, як Брест-Литовський мирний договір підписано і Росія усунена з Балкан, зникають і побоювання Болгарії щодо загальних з нею кордонів. Офіціоз болгарського міністерства закордонних справ «Echo de Bulgarie» у квітні 1918 р. відкритим

текстом повідомляє, що річка Дунай повинна стати природним кордоном між Болгарією й Україною. Ця декларація викликала роздратування німців, судячи з телеграми, яку відправив до Берліна німецький військово-морський аташе в Софії фон Арнім⁴⁶. Можливе сусідство між двома державами хвилює й інших союзників Болгарії. В одній зі своїх доповідей керівництву австро-угорський посол в Константинополі маркіз Палавічіні висловлює побоювання про можливий згубний вплив на слов'янське населення Австро-Угорщини «двох слов'янських сільських республік Болгарії й України»⁴⁷. З телеграми австро-угорського військового аташе в Константинополі генерала Й. Помянковського дізнаємося, що і Туреччина «не може допустити того, що дві слов'янські держави матимуть загальний кордон по суходолу й по морю»⁴⁸.

Отже, на початку 1918 р. прагнення Болгарії до добросусідських стосунків і партнерства спрямовані не до Росії, а до України. Всупереч Радянській Росії ця молода держава схвалює настирність болгар при спробах довести свої безперечні права на Добруджу, Македонію і Нишавський округ і не протистоїть бажанню Болгарії закріпитися в цих землях. Незважаючи на те, що 1918 року із зовнішньополітичної точки зору уряди Радянської Росії і України знаходяться в схожій ситуації, тобто не визнані ніким, окрім держав Центральної коаліції, болгарський уряд схильний вірити, що режим в Україні здатний утриматися при владі набагато довше, ніж більшовики. На відміну від болгаро-радянських відносин, болгаро-українські не припинені після того, як Болгарія виходить з війни. Болгарія й Україна успішно вирішують питання про репатріацію військово-полонених. Покращується становище болгарської меншості в Україні. Незважаючи на важкі умови життя, поживляються культурні зв'язки між двома державами. Проте, як відомо, участь Болгарії у війні закінчується національною катастрофою. Спроба українців створити власну державу приводить до багаторічної громадянської війни. Обидві країни зазначають приголомшливого економічного спаду, переживають політичну й соціальну кризу. Рішення Паризької конференції не сприятливі як для Болгарії, так і для України. Переможені й принижені, обидві держави в плинні десятиліття шукають нові шляхи розв'язання національного питання.

¹ Хрушевски, М. Преглед на украинската история. С., 1914, с. 3.

² Романчук, Я. Европейската война и руско-украинският въпрос. Варна, 1914, с. 5.

³ Централен държавен архив на Република България (ЦДА), ф. 176к, оп. 3, а. е. 602, л. 3.

⁴ Там само, а. е. 678, л. 19–25.

⁵ Стенографски дневници на XVII ОНС, IV р. с., л. 144.

⁶ Омарчевски, Ст. Българските управници през световната война. Факти и документи. С., 1921, с. 121.

⁷ ЦДА, ф. 313к, оп. 1, а. е. 2463, л. 36.

⁸ Там само, ф. 176к, оп. 3, а. е. 602, л. 72.

⁹ Українська Центральна рада. Документи і матеріали у двох томах. Т. 1. К., 1996, с. 529.

¹⁰ Рубльов, О. С., Реєнт, О. П. Українські визвольні змагання 1917–1921. К., 1999, с. 75.

¹¹ Фельштинский, Ю. Крушение мировой революции. Лондон, 1991, с. 161.

¹² Боєчко, В. Д., Ганжа, О. І., Захарчук, Б. І. Формування державних кордонів України. К., 1991, 9–10.

¹³ Пенчиков, К. Бесарабският въпрос в политиката на Централните сили (1918–1919). – В: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Т. 1. Велико Търново, 1992, с. 135.

¹⁴ Камбана, 1918, № 3058, 4 ян.; Камбана, 1918, № 3080, 2 февр.

¹⁵ ЦДА, ф. 313к, оп. 1, а. е. 2463, л. 176.

¹⁶ Дипломатически документи по участието на България в Европейската война. Т. 2. 1915–1918 г. (до примирието). С., 1921, № 1432, с. 892.

- ¹⁷ България на мирните преговори в Брест-Литовск (1917–1918). Сборник документи. Велико Търново, 2007, № 102, с. 165.
- ¹⁸ Там само, № 103, с. 167.
- ¹⁹ Там само, № 129, с. 204.
- ²⁰ ЦДА, ф. 313к, оп. 1, а. е. 2465, л. 35.
- ²¹ България на мирните преговори..., № 108, с. 175.
- ²² Мирные переговоры в Брест-Литовске. Москва, 1920, с. 48, 144, 151, 155, 225.
- ²³ Радославов, В. България и световната криза. С., 1993, с. 200.
- ²⁴ Гошуляк, І. Питання соборності українських земель на Брест-Литовській мирній конференції. – Український історичний журнал, 2004, № 2, с. 18.
- ²⁵ България на мирните преговори..., № 87, с. 126.
- ²⁶ Мирные переговоры в Брест-Литовске..., с. 77.
- ²⁷ ЦДА, ф. 313к, оп. 1, а. е. 2465, л. 43.
- ²⁸ Там само, л. 186–187, 190.
- ²⁹ Там само, л. 189–190.
- ³⁰ Дипломатически документи..., № 1426, с. 889.
- ³¹ ЦДА, ф. 313к, оп. 1, а. е. 2464, л. 41.
- ³² Там само, а. е. 2461, л. 42.
- ³³ Дипломатически документи..., № 1425, с. 888.
- ³⁴ Там само, № 1426, с. 889.
- ³⁵ България на мирните преговори..., № 123, с. 197.
- ³⁶ Дипломатически документи..., № 1430, с. 891.
- ³⁷ ЦДА, ф. 176к, оп. 3, а. е. 1035, л. 303.
- ³⁸ Там само, л. 9, 12, 13, 39.
- ³⁹ Мир, 1918, № 5351, 15 февр.; Работнически вестник, 1918, № 222, 1 март.
- ⁴⁰ Мир, 1918, № 5347, 11 февр.
- ⁴¹ Цит. за: Нотович, Ф. Захватническая политика германского империализма на Востоке в 1914–1918 г. М., 1947, с. 144.
- ⁴² Мир, 1918, № 5348, 12 февр.
- ⁴³ Там само, № 5347, 11 февр.
- ⁴⁴ Нотович, Ф. Вказ. праця, с. 213.
- ⁴⁵ Мир, 1918, № 5347, 11 февр.
- ⁴⁶ България в Първата световна война. Германски дипломатически документи. Сборник документи в два тома. Т. 2. 1916–1918. С., 2005, № 359, с. 540.
- ⁴⁷ Цит. за: Пенчиков, К. Вказ. праця, с. 133.
- ⁴⁸ България на мирните преговори..., № 184, с. 267.